

ILK BOLALIK DAVRI

*Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi,
Muzaffarova Sevinch Anvarjonovna
Murodova Sabina Baxodirovna.*

Annotatsiya: Ilk bolalik davrining psixologik xususiyatlarini bayon etish.

Vazifa: Ilk bolalik davrida fiziologik va jismoniy rivojlanish, harakat, malakalari, kognitiv va nutqning rivojlanishi, bola tafakkurida egotsentirizraning yuzaga kelishi predmetli harakat faoliyatlarini rivojlanishi, nutqning o'sishi, aqliy rivojlanish, predmetli faoliyat ilk bolalik davrida etakchi faoliyat sifatida, o'z-o'zini amqlash iisullarini bayon etish.

Annotation: To describe psychological characteristics of early childhood.

Tasks: To explain physiological and physical development during early childhood, development of motor skills, cognitive and speech development, the emergence of egocentrism in a child's thinking, development of object-related activity, speech growth, mental development, object-related activity as the leading activity in early childhood, and methods of self-awareness formation.

Kalit so'zlar: Psixologik rivojlanish, Kognitiv rivojlanish, Emotsional rivojlanish, Ijtimoiy ong, Shaxs shakllanishi, Temperament, O'yin faoliyati.

Ilk bolalik davrida fiziologik va jismoniy rivojlanish, harakat, malakalari, kognitiv rivojlanishi.

Ilk bolalik davri: go'daklik davridan so'ng rivojlanishning yangi bosqichi - ilk bolalik (1-3 yosh) davri boshlanadi. Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishi va predmetli faoliyatni egaqlash xususiyatlari tashkil etadi. Tikka va to'g'ri yura olish imkoni bolani, doimiy ravishda yangi ma'lumotlarni egallashga zamin bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar o'z xatti-harakatlari bilan juda faol va kattalar bikin muloqotga kirishishga intiluvchan bo'ladilar. Yurishni o'rganish bolaning jismoniy o'sishi uchungina emas, baiki uning psixik taraqqiyoti uchun ham muhim aharaiyatga egadir. Bolaning mustaqil harakat qilishi - yurishi tufayli ko'plab predmetlarga duch keladi, ularning nimalarga ishlatilishini «amal»da ko'rib biladi va o'zi ham uyardan kerakli o'rinda foydalana boshlaydi. Bola yurishni o'rgangach, fazoni ham bilan boradi. Kichkintoy bolalar «yaqindagi» fazoni qo'Uarining harakati yordamida. bilib oladilar, bimda ko'z ham ishtirok eta boshlaydi. Bog'chagacha yoshdagi bola «uzoqdagi» fazoni orientirovka qila boshlaydi. Bola yura boshlaganda, o'z oyog'I yordamida masofa va yo'nalish bilan tanishadi, uning ko'z, qo'l va oyoqlarining o'zaro

kelishib harakat qilishi, boshlang'ich ko'z o'lchovi o'sadi hamda masofa va predmetlarning turgan joylarini birmuncha aniq aytib berish ko'nikmasi vujudga keladi. Bog'chagacha bo'lgan yosh daviining birinchi yarmida bolalar predmetlar bilan harakat qilib, tanishib boradilar. Harakatlarning barcha koordinatsiyasi bolada barqaror diqqatning rivojlanishiga, idrokning aniq bo'lishiga va iroda kuchining o'sishiga olib keladi. Atnmo bolalarning harakatlari kattalarning harakatlariga taqlid qilish xarakteriga ega bo'ladi. Biror bir harakatni o'z vaqtida o'zlashtirishi bilan bola uni astasekin mustaqil bajara boradi, bu harakat unda dadillik, ishonch va sabimatonatlilik kabi ijobiy xislatlarning tarkib topishiga yoirdam beradi. Bola hayotining uchiiichi yilida, ya'ni organizmning intensiv o'sishi va rivojlanishi davrida harakatlarning kam bo'lishi bolaning umumiy o'sishiga salbiy ta'sir etadi. Shu sababli asosiy harakatlar (yurish, yugurish, predmetlarga tirmashib chiqish) bilan birgalikda, qo'l harakatlariining ham to'g'ri va o'z vaqtida rivojlanishi haqida g'aroxo'rlik qilish zarurdir. Bolaning harakatlarini asosan uning kmidalik faioliyati jarayonida o'stirib borishga e'tibor berish kerak. Masalan, mustaqil ravishda yuvinish, kiyinish, ovqatlanish, gigienik mashqlar, o'yin va boshqalar. Har xil harakatlarni bajarish va predmetlar bilan harakat qilish tevareik-atrofdagi olanuii bilishga olib keladi. Bola predmetlarning fazodagi o'mi, joylanishi, sifati, hajmi, shakli va holatlari bilan tanishadi. Bularning hammasi sezgi organlarining o'sishiga ijobiy ta'sir etadi. Bir yoshlik bola nisbatan yaxshi rivojlangan sezgirlikka egadir. Bola bog'cha davrining boshlanishida ba'zi tovushlarni, o'ziga yaqin kishilarning ovoz tempini aniq ajrata oladi, ba'zi bir narsalarning ta'mi va hidini farq qiladi, ranglarni taniy boshlaydi. Bu yosh davrida ko'rish va eshitish analizatorlarining rivojlanishi ayniqsa yuksak darajaga yetadi. Bola asosiy ranglarni bir-biridan farq qiladi. Lekin bolaga ranglarning nomini aytishga qaraganda, ularni bir-biridan ajratish osonroqdir. Bolalar ranglarni bilsalar hain, bu sohadagi o'z bilimlaridan yetarli darajada yaxshi foydalana obiiaydilar. Bolalar qizil rangni osonlik bilan ajrata oladilar-u, binafsha rangni ajratishda ko'pincha yanglishadilar. Ko'pincha bolalar har bir rangning tusini, tovlanishini yaxshi ajrata olmaydilar. Bu yoshdagi bolalar uchun idrok qilinayotgan predmet obrazlarining bir-biriga o'xshashib ketishi xarakterlidir. Masalan, ular olmani biladilar, olma bolaga bir butunligicha tsmish, lekin bola olmaning rangini ham, shaklini ham alohida holda ajrata ohnaydi. Predmetni har tomonlama ko'ra bilish, ya'ni uni qismlarga ajratish, belgi va turlariga qarab farqlash — imianaliz qilish demakdir. Bu esa bolaga buturilikni tushxmish imkonini beradi. Shu sababli, bolalarni yangi predmetlar bilan tanishtirganda, ularni bir-biridan ajratib turadigan shakli, tangi va qismlariga e'tibor berish lozim. Mana shionday tarbiyaviy ta'sir natijasida bolalarning predmetlar haqidagi tasavurlari o'sadi. Bola bir yarim yoshga borganda, o'zlari tez-tez uchratib turgan predmetlarni, ularning rangi, hajmi, shaklining o'zgarishidan qat'iy nazar, xatosiz tanib oladilar. Bola ikid yoshga to'lay deganda, tanish kuy va tovushlarni bilib oladi. Borliqni bihsh jarayonida bola o'z

hayotida va tevarak-atrofidagi kishilar turmushida o'atilgan tartibni tushuna boshlaydi, Bu olamni bUishning eng muhim tomoni bolgan zamon - vaqtni bilib olishi uchun asos bo'ladi. Bolaning organizmi ma'lum tartibga ko'nika boshlaydi, bu vaqt bilan tsinishishdagi dastlabki qadamdir. Keyinchalik bolalar tabiat hodisalari va odamlaming kundalik hayoti singari tushxuichalami anglay boshlaydilar. Albatta, buning uchun kattalar bolalajroiog e'tiborini hayotning muhim belgilariga qaratishi lozim. Bolaning har bir sezgan va idrok etgan narsalari o'jdga xos sezgilai- bilan mustahkamlanishi kerak. So'z bolaning ko'rayotgiUi predmetlarini tushunib olishini osonlashtiradi, predmetni so'z yordamicla bilib dish ko'z va quloq ishini kuchaytiradi. Bolaning aqliy jihatdan o'sishida makon va zamon haqidagi tushimchalami anglashga yordam berad;igan so'zlami o'zlashtirib olishi muhimdir. Predmetiar o'rtasida mavjud bo'lgan har xil fazoviy belgilaming (masalan, katta oraliq, tor oraliq) va. turli fazoviy munosabatlaming nomleirini (o'ngda, chapda, orqada, bir qatorda) bilib olish naiijasida bolalar predmetlar o'rtasidagi bu munosabatlami ajratib olishga o'rganadilar. Shu tariqa, nutq predmetlaniing belgilarini differensiyalash va umuiniylashtirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Lekin, shu bilan bir qatorda, so'z birinchi signal sistemasi bilan bevosita bog'lanrnog'i lozim. Ikla-uch yashar bolalardagi idrok o'zining yetarli darajada o'smaganligi va beqarorligi bilan ajraUb turadi hamda bir kuzatish ob'ektidan ikkiinchi kuzatish ob'ektiga tez-tez ko'chib turishi bilan xarakterlanadi. Yaltiroq, chiroyli, ko'zga tez tashlanadigan predmetlar bola diqqatini o'ziga jalb qiladi. Bog'chagacha bo'lgan yosh davridagi bolalar idroldarini qo'yilgan vazifa asosida tashkil eta olmaydilar, ulardagi bu xil idrok juda qisqa muddatli bo ladi. O 'zlaridan uzoqda turgan predmetlami idrok qilishda ayniqsa ko'p xato qiladilar. Bolada idrok asta-sekiii mustaqillashib, ma'lmn maqsadga tayangan bo'ladi, kuzatuvchanlik rivojlana boradi. Bola o'zini qiziqtirayotgan narsaga lazoq vaqt qarab, uni kuzatishi, o'sha predmet to'g'risida biror narsani so'rashi mumkin. Lekin bola hali predmet va hodisalami har tomonlatna kuzatib, uning asosiy, muhim tomonlarini ajratib, ayrim elementlarim o'zaro bog'lab olishning uddasidan chiqa olniaydi. Bolada kuzatuvchanlikni o'stirishda sayr va ekskursiyalar muhim ahamiyatga egadir. Bunda mbolalar kattalaming rahbarligida tevarak-atrofdagi predmet va hodisalarda o'zlari uchun yangi bo'lgati muhim va qiziqarli narsalarni aniqlashga o'rganadilar, Rasmlarga qjirash, o'simlik va hayvonlami parvarish qilish idrokning o'sishiga juda yaxshi ta'sir etaiiii. Ilk yoshdagi bolalarning yetakcki faoliyat turi – predmetlami o'rganish, predmetlar bilan manipulyativ harakat hisoblanadi.

Savolar:

1. Ilk bolalik davri bolaning qaysi yosh oralig'ini qamrab oladi va bu davr qanday psixologik xususiyatlar bilan tavsiflanadi?

2. Ilk bolalik davrida bolaning fiziologik va jismoniy rivojlanishini baholashda psixodiagnostikaning qaysi usullaridan foydalaniladi?

3. Harakat (motor) malakalari va ularning psixologik rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar nimalardan iborat?

4. Kognitiv rivojlanish tushunchasini izohlang. Bu rivojlanishni baholashda qanday test va metodikalar qo'llaniladi?

5. Egotsentrizm qanday psixologik hodisa va u bolaning tafakkurida qachon va qanday paydo bo'ladi?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаева, Г.П. Bola psixologiyasi – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Нуралиева, Г. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Zokirova, M. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
4. Vygotsky, L.S. Psixologik rivojlanish nazariyasi – Moskva: Pedagogika, 1984.
5. Davletshin, M.S. Bolalar psixologiyasi – Toshkent: Sharq, 2007
6. Piaget, J. Bolalar tafakkurining rivojlanishi – Moskva: Progress, 1985.
7. Gippenreyter, Y.B. Psixologiya detey i podrostkov – Moskva: CheRo, 2017.
8. Berk, L.E. Child Development (9th edition) – Pearson Education, 2012.
9. Woolfolk, A. Educational Psychology – Boston: Allyn & Bacon, 2016.
10. Santrock, J.W. Child Development – New York: McGraw-Hill, 2015.